

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: «Соціальна реабілітація осіб, постраждалих від торгівлі людьми/
Social rehabilitation of victims of human trafficking»

Виконав: студент 4-го року навчання, Спеціальності

231 Соціальна робота

Антипович Ярема Тарасович

Дума Л.П

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент _____

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____ «_____» _____ 2022 р.

Київ – 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
Розділ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
Розділ 2. СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	
2.1. Поняття соціальної реабілітації в соціальній роботі.....	8
2.2. Фактори вразливості до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.....	13
2.3. Відмінності торгівлі людьми за гендерною категорією.....	17
2.4. Особливості соціальної роботи з особами, постраждалими від торгівлі людьми.....	21
2.5. Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від торгівлі людьми, в українській практиці.....	26
2.6. Міжнародний досвід соціальної реабілітації осіб, постраждалих від торгівлі людьми.....	30
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	36
ДОДАТКИ.....	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

СЖО – складні життєві обставини

ЦСССДМ – центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

МОМ – Міжнародна організація з міграції

МОП – Міжнародна організація праці

ВПО – внутрішньо переміщені особи

ВСТУП

«Торгівля людьми – це здійснювані з метою експлуатації вербування, переміщення, передача, переховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів. При цьому згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію не береться до уваги, якщо стосовно неї було використано будь-який із зазначених заходів впливу» (Мручковська та ін., 2017).

Торгівля людьми є глобальним видом злочину, що порушує права людини. Майже 21 мільйон осіб щорічно стають жертвами торгівлі людьми по всьому світу (за оцінками МОП). Проте об'єктивна кількість щорічних випадків не може бути визначеною через побоювання людей бути стигматизованими та криміналізацію торгівлі людьми (Schwarz et al., 2016).

Цей вид злочину, на думку фахівців, виходить за межі демографії та статі. Кожна країна може мати потенційну загрозу торгівлі людьми. Індустрія торгівлі людьми за весь час отримала прибуток в розмірі приблизно 150 мільярдів доларів. Кожна 5 людина на 1000 людей стала жертвою торгівлі людьми по всьому світу в період 2016 року (за даними МОП). В 2016 році приблизно 5 мільйонів жінок постраждали від сексуальної експлуатації (Toney-Butler et al., 2017).

За даними генеральної прокуратури України, у 2013 році було встановлено 130 випадків торгівлі людьми, найбільший показник було зафіксовано у 2017 році – 340 випадків (Іващенко, 2021).

Окупація Донецької та Луганської областей, а також Криму в 2014 році призвели до збільшення ризиків опинитись в ситуації торгівлі людьми. В частинах окупованих територій, які не підпорядковуються українському уряду, вчиняються

злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Здійснювати на цих територіях моніторинг цього явища, за оцінками фахівців, є практично неможливим. Але в умовах збройного конфлікту відбуваються різні форми торгівлі людьми. Вони пов'язані з примусовою працею та залученням до незаконних військових формувань.

У період з 2013 по 2019 роки було зафіксовано 363 таких випадки в Києві. Це найбільший показник серед усіх населених пунктів України. Найменше їх сталося в Хмельницькій та Чернівецькій областях (9 випадків) (Андрушко, 2020).

Об'єктом дослідження є соціальна реабілітація осіб, постраждалих від торгівлі людьми.

Предметом дослідження – проблеми осіб, постраждалих від торгівлі людьми, допомога, націлена на відновлення через проходження соціальної реабілітації.

Мета роботи – висвітлити питання, пов'язані з відновленням особи, постраждалої від торгівлі людьми.

Завданнями роботи є:

1. З'ясувати передумови потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.
2. Визначати проблеми, з якими стикається людина після порятунку з експлуатації.
3. Ознайомитись з послугами, пов'язаними із соціальною реабілітацією, що надаються таким особам.
4. Вивчити український та міжнародний досвід надання допомоги особам, постраждалим від торгівлі людьми.

Актуальність роботи полягає в тому, що торгівля людьми є проблемою, стикаючись з якою людина потребує відновлення і професійної допомоги.

Розділ 1. Методологія дослідження

Для пошуку інформації з теми торгівлі людьми використовувались Google Scholar та Ekmair, в деяких випадках пошуковик Google. Пошук здійснювався до процесу написання роботи та після задля уточнення деяких даних чи розширення матеріалу.

В основному здійснювався пошук інформації щодо різних аспектів торгівлі людьми, з якої можна було виділити те, що стосувалося теми, мети й завдань дослідження. В пріоритеті були публікації 2015-2022 років, в разі необхідності розглядались більш давні роботи, якщо вони поглиблено розкривають певний підрозділ.

Розглядались якісні та кількісні дослідження. Дослідження включали статистичні дані (українських та міжнародних організацій), зокрема про кількість жінок та чоловіків, постраждалих від торгівлі людьми, а також вплив потрапляння у ситуацію торгівлі на стан і поведінку людини. До аналізу не брались російськомовні джерела.

Протидія торгівлі людьми проводиться на декількох рівнях:

- Запобігання - превентивна робота, а саме профілактика потрапляння в ситуацію торгівлю людьми через просвітницькі програми та інформаційні кампанії.
- Порятунк – надання юридичної підтримки постраждалій особі.
- Допомога – комплексна підтримка, що включає безпечне місце перебування та надання таких послуг, що спрямовані на повноцінне відновлення постраждалих та їх інтеграцію в суспільство.

Одне із завдань роботи стосувалося вивчення допомоги постраждалим, проте деякі підрозділи потребували розгляду попередніх рівнів протидії для визначення причинно-наслідкових зв'язків.

Під час збору й аналізу даних було вивчено 40 джерел, серед яких: статті, матеріали регіонального конкурсу наукових робіт, матеріали міжнародної наукової конференції, матеріали Всеукраїнського науково-практичного симпозіуму «Протидія

незаконній міграції та торгівлі людьми, Методичні рекомендації (на замовлення Міністерства соціальної політики, на виконання Плану заходів Міністерства освіти і науки України), звіт членів організації Freedom Network USA та інші. Було обрано такі підтеми, як: соціальна реабілітація, вразливі групи населення, форми торгівлі людьми, надання допомоги постраждалим в Україні, міжнародний досвід надання допомоги постраждалим. В базі даних Google scholar на одну тему було виявлено до 50 схожих результатів. До уваги брались публікації за 2008-2022 роки.

За увесь час було опрацьовано до 80 публікацій. Для аналізу було відібрано 40 публікацій (результати аналізу описані в Другому розділі роботи). Кількість повнотекстових публікацій - 52. Кількість публікацій українською мовою – 29, англійською – 11.

Розділ 2. Соціальна реабілітація осіб, постраждалих від торгівлі людьми

2.1 Поняття соціальної реабілітації в соціальній роботі

Особи, які пережили складну життєву ситуацію, можуть зазнавати осуду з боку суспільства та не включатись в соціальні процеси - вони мають труднощі із повноцінною життєдіяльністю через втрату соціально важливих функцій.

Соціальна реабілітація – це процес створення умов для належного функціонування індивіда в суспільстві, відновлення втрачених соціальних функцій з певних причин. Соціальну реабілітацію можна розглядати як відновлення, процес повернення до нормального стану після складного періоду.

Проблема соціальної реабілітації в Україні почала набувати актуальності в середині 90-х років 20 століття. До цього моменту реабілітація була представлена в медичному розумінні - мала медичний характер. Проте після 90-х років через реформування всіх сфер життя та внаслідок здобуття Україною незалежності реабілітація набула саме соціального характеру.

До цільових груп, стосовно яких традиційно застосовується соціальна реабілітація в українських реаліях, належать люди з алкогольною та наркотичною залежністю, а також люди, які вийшли з місць позбавлення волі. У цих категорій осіб може прослідковуватись низький рівень впливу з боку суспільства, а саме відсутність бажання відповідати соціальним нормам та правилам. Однією з передумов виникнення потреби в соціальній реабілітації є ситуація, коли особа відрікається чи в силу різних причин відсторонена, ізольована від культурних зразків. Соціальна реабілітація в соціальній роботі проводиться різними шляхами, в залежності від групи клієнтів та її потреб (Гусак, 2008).

Соціальне середовище в рамках соціальної реабілітації - це поле, де індивід здатний реалізовувати власний потенціал, але втратив таку функцію через різні причини. Тому важливо проводити заходи, спрямовані на акомодацию соціального середовища до можливостей особи, а також проводити заходи, спрямовані на її

адаптацію до існуючого соціального середовища. Ці заходи відбуваються за місцем проживання, роботи або навчання та мають на меті укріплення соціальних зв'язків.

Адаптацію називають кінцевим позитивним результатом соціальної реабілітації. В результаті адаптації особа набуває соціального досвіду з реалізації соціально-рольових стосунків, в деяких випадках - бажає здійснювати вплив на середовище, в якому вона перебуває.

Соціальна реабілітація в соціальній роботі проводиться у декілька етапів (Кольцова, 2014):

- діагностика стану та перспектив;
- розробка програми реабілітації;
- вибір методів роботи;
- фаза підготовки;
- реалізація;
- оцінка результатів.

Соціальна реабілітація в сучасній науці розглядається в супроводі таких понять: соціалізація, соціальна нормативність, соціальний контроль, соціальна адаптація та соціальна мобільність. В рамках соціалізаційного підходу прийнято розглядати первинну та вторинну соціалізацію. Якщо первинна соціалізація стосується інтеграції дитини в суспільство через сім'ю, то вторинна соціалізація надає індивіду соціальні знання через соціальні інститути, замінюючи соціалізаційну роль сім'ї.

Первинна і вторинна соціалізація людини може потребувати її соціальної реабілітації. Соціальна реабілітація в рамках первинної соціалізації допомагає дитині створити умови для подальшого розвитку на психічному та фізичному рівні. Соціальна реабілітація в рамках вторинної соціалізації передбачає роботу з наслідками невдалої соціалізації.

Згідно з економічним підходом, соціальну реабілітацію ускладнює відсутність соціально-економічних ресурсів, які не відповідають правам та можливостям особи. Людський капітал - це запас навичок та знань. Людина знаходить шлях до соціальної

реабілітації за умови інвестування в людський капітал. Якщо в інших підходах суб'єктом соціальної реабілітації є суспільство, то соціальна мобільність передбачає здатність до самореабілітації (Гусак, 2008).

Оскільки соціальна реабілітація допомагає відновити втрачені соціальні функції людини, у одній із публікацій зазначено, що її процес передбачає не тільки розвиток навичок самообслуговування, а також гармонійне співіснування з середовищем та з задоволеністю рівнем життя. Процес залежить від внутрішніх факторів особи, які можна визначити, як закономірність: психоемоційний фон оточення, моральні цінності, мотивація до покращення соціального функціонування, а також сама єдність соціальної реабілітації з внутрішнім розвитком індивіда (Сайко, 2018).

Здійснювати соціальну реабілітацію можливо як в індивідуальній формі, так і в формі групової роботи. Індивідуальна реабілітація застосовується до окремої людини, проблема якої має вирішуватись конфіденційним шляхом. До цього можна віднести випадки сексуального насильства, сексуальну експлуатацію та залучення до проституції. Соціальний працівник проводить індивідуальні консультації з такою особою, також в рамках міждисциплінарного підходу може залучити до роботи інших спеціалістів.

Соціальна реабілітація в груповій роботі може доповнювати терапевтичний вплив індивідуальної. Наявність групи дає змогу емоційного обміну та корегування поведінки для окремого учасника (Гусак, 2008).

Для реалізації соціальної реабілітації варто дотримуватись таких принципів: принципу завчасності, системності, послідовності та доступності (Гуцуляк, 2021).

Широке поняття соціальної реабілітації означає створення умов в суспільстві для самостійного функціонування особистості. Вузьке поняття – заходи з відновлення втрачених соціальних навичок, ролей та здібностей індивіда для повноцінного функціонування в суспільстві (Замашкіна, 2019).

Існує думка, що з боку держави вигідно фінансувати організації, які надають соціальні послуги та інтегрують окремих індивідів в суспільство, адже такі індивіди мають змогу заробляти та сплачувати податки. В розвинених країнах йде постійний процес вдосконалення державної системи соціальної реабілітації.

Через бойові дії в Україні з'явилося багато постраждалих людей від війни - ВПО та учасників бойових дій, ветеранів АТО. Це має початок ще з 2014 року, тому Україна має соціально-реабілітаційний бекграунд з такими категоріями населення. При цьому наголошено, що всі ці особи пережили екстремальні ситуації, що руйнують звичний спосіб життя та змінюють стан на фізичному та на психічному рівнях.

Термін «соціальна реабілітація» охоплює багато сфер життєдіяльності людини, цей термін може залежати від культури, де його застосовують. Саме тому важливо розуміти ключові його характеристики:

1. Удосконалення соціальної діяльності.
2. Реабілітація в соціальному контексті.

Включеність у соціальну діяльність залежить від ефективності соціального середовища. Ця ефективність, в свою чергу, залежить не тільки від урбаністичних параметрів середовища, а й від культурної складової, комунікацій, доступності до побутових благ.

Наголошено, що навіть медична реабілітація є соціальним процесом – вона здійснюється спеціалістом за підтримки сім'ї/громади та має на меті відновити соціальне функціонування особи, яка втратила такі здатності.

Щоб довести ефективність соціальної реабілітації, треба зважати на такі результати:

- Індивід адаптувався до побутового життя та налагодив сімейні відносини.
- Вдале працевлаштування.

— Відсутність девіантної поведінки, кримінальної діяльності та залежності від алкоголю або наркотиків.

Ці результати можна побачити зі сторони, проте важливо розуміти також психологічний стан особи, що пройшла соціальну реабілітацію, який теж доповнює умови повноцінного життя: бажання планувати майбутнє, почуття безпеки та захищеності (Чуйко, 2015).

Оскільки в роботі розглядається соціальна реабілітація осіб, постраждалих від торгівлі людьми, потрібно наголосити, що причин для здійснення соціальної реабілітації саме цієї категорії людей є багато. Під час експлуатації у такої особи втрачається звична картина світу через перебування в таких умовах, що здійснюють психологічний тиск та змінюють поведінку. Після визволення відбувається зміна особистості, ця зміна заважає повноцінно функціонувати в суспільстві (Чалий, 2021).

Отже характер соціальної реабілітації на теренах України змінився з медичного на соціальний. Цей термін використовують стосовно різних категорій осіб: людей з алкогольною або наркотичною залежністю, людей, що вийшли з місць позбавлення волі, ВПО та постраждалих осіб від торгівлі людьми. Також Україна має досвід проведення соціальної реабілітації під час збройного конфлікту. Успішність соціальної реабілітації залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів, що заважають індивіду виконувати певні соціальні ролі. В незалежності від категорії осіб, які потребують соціальної реабілітації, кінцевим позитивним результатом виступає адаптація, де особа в разі потреби працевлаштувалась та не має шкідливих звичок. Також описано методи соціальної реабілітації, її етапи та принципи.

2.2 Фактори вразливості до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми

Через бойові дії та території України наша держава зазнала соціально-демографічних змін. Ці зміни стосуються зростання цін на предмети першої необхідності та збільшення кількості безробітного населення, через що збільшується кількість вразливих груп населення.

Згідно з Законом України «Про соціальні послуги» (17.01.2019) вразливими групами населення вважаються «особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників.» (Мальцева, 2021, с. 67).

Караман та Юрків (2019) дали визначення вразливим категоріям населення: «Ті, хто має обмежені ресурси для самостійного задоволення потреб та реалізації прав у суспільстві, перебуваючи у звичайних умовах, та/або за незалежних від них обставин потрапивши у складні життєві обставини» (с. 5).

До вразливих категорій населення можуть застосовувати такі терміни, як: «вразлива зайнятість» та «вразлива ситуація». Вразлива зайнятість стосується робітників різних галузей, де умови праці не забезпечуються належним чином, та робота не справедливо оплачується. Вразлива ситуація охоплює кризи різних рівнів, фінансові труднощі та збройні конфлікти.

Через збройний конфлікт між Росією та Україною виникла вразлива ситуація в Україні, в той же час збільшилась кількість вразливих груп населення. Серед вразливих груп населення є ВПО та мігранти (Мальцева, 2021).

Змінюючи соціальне середовище, такі особи опиняються перед психологічним викликом. Вони сподіваються, що нове оточення поставиться з розумінням щодо їх травматичного стану, до їх фінансових та побутових потреб. Змінивши колишні соціальні стосунки на нові, ВПО змінюють свій соціальний статус. Спроба повернути свій колишній соціальний статус може бути проваленою, що, в свою чергу, призупинить процес адаптації. Зміна соціального статусу змушує людину набути нових поведінкових звичок, характер яких є пасивним та очікувальним. ВПО починає розраховувати на прояв турботи з боку соціального середовища, адже довелось пройти складний шлях, відкидаючи досягнення у минулому. Але коли ситуація відрізняється від власних очікувань, з'являється агресія та зневага до оточуючих, які недостатньо проінформовані щодо проблем і потреб ВПО.

Так формується 2 групи людей - місцева громада та переміщені особи. Етноцентризм місцевої громади може набути такого характеру, що група, яку складає місцева громада, буде переоцінювати себе, в той час коли група переселенців буде недооціненою громадою (Чуйко, 2015).

Організація «Ла страда» в рамках співпраці з німецькими партнерами, дійшла висновку, що 8% вимушено переміщених осіб готові прийняти будь-яку пропозицію працевлаштування за кордоном. 30% не обізнані щодо проблеми торгівлі людьми та не мають необхідних знань щодо дій, в разі потрапляння в ситуацію торгівлі людьми (Андрушко, 2018).

Представники економічної теорії вимірюють рівень вразливості фінансовими статками особи та рівнем її споживання, де бідність виступає реакцією на загрози. Бідність може бути хронічною та тимчасовою. Сучасні дослідники та послідовники соціологічного підходу піддають критиці даний підхід, пояснюючи це тим, що такий метод вимірювання вразливості є обмеженим. Соціологічний підхід пропонує вивчати соціально-демографічні характеристики певної групи та їх статус, щоб дати оцінку їх вразливості (Мальцева, 2021).

В міжнародній практиці вразливими групами населення вважаються (Назаров, 2019):

- особи, які стали жертвами насильства в дитинстві або в дорослому віці;
- діти, які виховані не в сімейній формі виховання;
- представники ЛГБТ спільнот;
- етнічні та расові меншини;
- люди з обмеженими можливостями;
- люди без доходів або з низьким рівнем доходів;
- люди, які раніше вживали психоактивні речовини;
- переселенці.

У літературі йдеться про три групи вразливих категорій населення (Квасниця, 2020):

1. Особи, яким не вдається вести повноцінну життєдіяльність через брак ресурсів, у них відсутня соціальна дезадаптація.
2. Особи з присутньою соціальною дезадаптацією, які мають можливість відновити самостійну життєдіяльність.
3. Особи, які втратили можливості до самостійної життєдіяльності та мають соціальну дезадаптацію, потребують допомоги від інших.

На прикладі ВПО є можливість дослідити ризики потрапляння цієї соціальної категорії в ситуацію торгівлі людьми. Вони можуть мати соціальну дезадаптацію та обмежені ресурси одночасно. Також є ризики перебування в нестабільному соціальному становищі, яке характеризується відсутністю задоволення базових потреб (до них відносять постійне робоче місце та доступ до житла).

Також цій соціальній категорії притаманні низький рівень відчуття контролю над власним життям та високий рівень тривожності щодо майбутніх перспектив. Ці психологічні аспекти спричинені ситуацією примусової зміни місця перебування та невідповідністю їх планам повернутись в рідне місце.

Західні дослідники розглядають вразливість як динамічний процес, на який впливають індивідуальні, соціальні та ситуаційні фактори.

Слід зазначити, що вразливість не є підставою для проведення соціальної роботи відносно осіб, у яких вона наявна. Згідно з законом України «Про соціальні послуги» допомога надається людям у СЖО. Вразливість виступає передумовою СЖО, на етапі запобігання такі обставини можуть стати об'єктом соціальної роботи, в разі виявлення вразливості в певної категорії людей (Нікітіна, 2021).

До груп, вразливих до торгівлі людьми, відносять учнів професійно-технічних навчальних закладів України. Через труднощі, пов'язані з успішністю навчання в коледжі, технікумах та гімназіях, вони можуть стати потенційними постраждалими від торгівлі людьми. Соціально-психологічні чинники та економічне положення цієї групи може спонукати до пошуку роботи за кордоном та всередині країни. В цих закладах навчаються особи віком 14-22 років, особливості цієї вікової категорії

можуть включати неготовність до працевлаштування та не сформовані життєві цінності (Спіріна та ін., 2019).

Інший автор, досліджуючи вразливі групи, виділив такі індикатори ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, як: брак інформації населення щодо торгівлі людьми, сексуальна привабливість та стан здоров'я, який дозволяє навантажено працювати.

Після проведення аналізу соціального-економічного розвитку певного регіону України можна оцінити ступінь вразливості населення до торгівлі людьми. Соціально-економічний розвиток включає в себе такі показники, як: рівень безробіття, розмір зарплат та рівень зайнятості.

Один з авторів (Турок, 2016) припускає, що регіони з високим економічним рівнем можуть бути регіонами ризику потрапляння населення в ситуацію торгівлі людьми через низький показник зайнятості. Також в економічно розвинених регіонах може прослідковуватись поганий показник щодо гендерної рівності, що теж робить його населення вразливим до торгівлі людьми.

Постраждалих від домашнього насильства також відносять до вразливих категорій населення. У них з'являється ризик ухвалення необдуманих рішень та прийняття будь-яких пропозицій - постраждала від насильства особа шукає способи облаштувати краще життя та знайти роботу якомога далі від дому.

До одних форм торгівлі людьми можуть більше залучати чоловіків, до інших - жінок. Вразливими категоріями населення до торгівлі людьми вважаються незаміжні жінки віком 18-26 років та одружені чоловіки віком 25-60 років (Розумович & Тетерятник, 2019).

Підсумовуючи, вразливість до торгівлі людьми мають певні категорії осіб, які стикаються з внутрішніми або зовнішніми проблемами. Вразлива особа має обмежені ресурси для задоволення потреб. Дослідники вивчають економічну та демографічну складову вразливості. Також вразливість може виступати результатом невдалого працевлаштування. Збройний конфлікт в будь-якій державі, зокрема в Україні,

спричиняє таку ситуацію, за якої збільшується кількість вразливих груп. ВПО та мігранти зазнають соціально-економічних змін і потребують адаптації, тому такі особи ризикують потрапити в ситуацію торгівлі людьми. Учні професійно-технічних навчальних закладів теж є вразливою категорією через вікові, психологічні та економічні особливості. Ризики набуття вразливості до торгівлі людьми в Україні можна дослідити за допомогою соціально-економічного розвитку кожного регіону, де існує проблема безробіття або гендерної нерівності.

2.2 Відмінності торгівлі людьми за гендерною категорією

Останнім часом прослідковується тенденція зростання показників щодо постраждалих чоловіків в Україні. У 2004 році 86% таких осіб складала жінки, в той час як чоловіків було тільки 14%. У 2015 році статистика щодо чоловіків та жінок практично зрівнялась: 51% жінок та 49% - чоловіків. Пов'язують цю статистику з тенденцією збільшення випадків трудової експлуатації на фоні сексуальної експлуатації.

Вважається, що приблизно 97% випадків сексуальної експлуатації складають жінки. Проте кількість чоловіків, залучених в сексуальну експлуатацію, важко дослідити через гендерні стереотипи в Україні, що заважає чоловікам визнати себе постраждалою особою (Берендєєва, 2016).

Форма експлуатації залежить від гендерної ознаки, оскільки трафікер звертає увагу на гендерні особливості «жертви», щоб отримати з цих фактів вигоду в виді прибутку, вибираючи осіб, найбільш придатних до певного виду роботи. Трафікер буде отримувати більше прибутку, якщо буде торгувати жінкою, що надає послуги сексуального характеру. Чоловік принесе більше прибутку, виконуючи тяжку фізичну роботу, а дитина принесе більше, якщо залучити її до жебрацтва. Вивчаючи статистику щодо кількості постраждалих чоловіків та постраждалих жінок, паралельно можна зрозуміти, які форми експлуатації є актуальними.

Традиційне виховання може призвести до очікуваних суспільством поведінкових рис щодо чоловіків та жінок. Якщо ці стереотипні очікування не будуть

виконуватись, чоловік або жінка ризикують постраждати від торгівлі людьми внаслідок осуду з боку суспільства. Гендерні стереотипи – розуміння суспільством ролі чоловіка та жінки за гендером.

В Україні зафіксовано велику кількість випадків вивезення жінок за кордон, пов'язаних передусім із сексуально експлуатацією та проституцією. Передумовою для торгівлі жінками може бути дискримінація жінок в українському суспільстві.

Існують випадки домашнього насильства, вони корелюються з гендерними стереотипами. Чоловік внаслідок виховання може очікувати певних шаблонів поведінки від жінок. Якщо жінка їм не відповідає, то відбувається домашнє насильство. Багато жінок в Україні мають бажання виїхати за кордон у разі потерпання від домашнього насильства. Це бажання може підкріпитись безробіттям, внаслідок чого жінка збирається виїхати за кордон в пошуках роботи, проте також це може стосуватись чоловіків (Карпова, 2011).

В сімейних умовах, де чоловік працює, а жінка виховує дитину або займається іншими сімейними обов'язками, жінка в певній мірі може залежати від свого чоловіка. Інвалідність, смерть або безробіття чоловіка роблять жінку уразливою до торгівлі людьми.

У різних країнах гендерна нерівність може вимірюватись за кількісними показниками: політична участь жінок, статистика трудової участі обох гендерів, доступ до освіти та землі. Коли доступ до економічних ресурсів та освіти мають здебільшого чоловіки, можна казати про фемінізацію бідності, що призводить до торгівлі людьми.

Зниження гендерної нерівності зменшить випадки ситуації торгівлі людьми. Вирішенням цього питання є надання жінкам можливостей та навичок для працевлаштування, щоб вони створювали конкуренцію на ринку праці. Також зайнятість жінок на посадах державних центрів прийняття рішень зменшить гендерну нерівність та призупинить відтік жінок у сферу торгівлі людьми (Gacinya, 2020).

Жінки найчастіше потрапляють в ситуацію сексуальної експлуатації та примусової праці. Тож через травмуючу подію жінки можуть відчувати: безнадію,

провину та сором. Висока ймовірність отримати статеві захворювання внаслідок сексуальної експлуатації може ще більше посилити відчуття сорому та викликати страх зазнати стигматизації.

Надання допомоги постраждалим жінкам спрямоване не тільки на подолання психологічних проблем, що заважають будувати стосунки з оточенням. Допомога включає в себе повернення відчуття контролю над власним життям.

Постраждалим від торгівлі людьми жінкам рекомендується отримувати фахову медичну допомогу, соціально-медичні послуги, спрямовані на підтримку здорового способу життя, а також консультації щодо відновлення та зміцнення здоров'я.

Робота з сім'єю та оточенням надає змогу якнайшвидше інтегруватись жінці в соціальне середовище, де вона повинна функціонувати без суспільного осуду. Тому соціальна реабілітація повинна здійснюватись на принципах конфіденційності (Козуб, 2011).

Надавачі соціальних послуг несуть відповідальність за недопущення стигматизації з боку оточуючих щодо жінки. Соціальна стигма передбачає негативне ставлення до певної категорії людей або конкретної характеристики. Зіткнутись зі стигмою можна в будь-якій сфері життєдіяльності, де «випливає» інформація про минуле людини. Якщо аналізувати ситуацію сексуальної експлуатації, то представники громади можуть не бачити різниці між сексуальною експлуатацією та добровільною проституцією. В патріархальному суспільстві тема сексуальності жінки може засуджуватись. Якщо принцип конфіденційності буде порушений, з'являється ризик самогубства клієнтки (Ramaĳ, 2021).

Постраждалих чоловіків найчастіше залучають до примусової праці з поганими побутовими умовами. Чоловіки не так часто визнають себе постраждалими особами, їм складно звертатись по допомогу. Тому вони потребують особливого підходу. Таким чоловікам важливо повернути відчуття самоповаги, значимості та відчуття контролю над власним життям.

Постраждалим чоловікам необхідно надати медичну та психологічну допомогу. Ситуація з потраплянням у примусову працю майже завжди пов'язана з пошуком

заробітку. Отже, пошук заробітку є однією з головних потреб чоловіка. Щоб її задовільнити, потрібно покращити стан здоров'я внаслідок поганих умов праці - для подальшої перекваліфікації та влаштування на роботу. Психологічна допомога, так само як у випадку з жінками, має на меті допомогти знайти ресурси для повноцінного функціонування в суспільстві (Козуб, 2011).

Фахівці, які надають соціальні послуги, можуть керуватись гендерно-чутливим підходом. Цей підхід бере до уваги принцип гендерної рівності, який вирішує проблеми щодо доступу до ресурсів чоловіків та жінок. Кількість та якість послуг повинні відповідати потребам чоловіків та жінок, якщо ці потреби однакові, якщо потреби різні - слід надавати різні послуги але однакові за якістю (Ярошенко та ін., 2017).

Відповідно до проаналізованих даних, можна сказати, що чоловіки та жінки є різними за фізичними параметрами, які розглядає трафікер для відповідної експлуатації. В 2004 році переважну кількість постраждалих від торгівлі людьми в Україні складали жінки, пізніше відсоток жінок та чоловіків зрівнявся, це свідчить про збільшення кількості випадків трудової експлуатації. Суспільство може закріпити за гендером певні ролі і негативно відноситись до невідповідності. Гендерна нерівність може бути передумовою потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, тому держава має втілювати заходи, спрямовані на дотримання гендерної рівності. Випадки домашнього насильства можуть підштовхнути жінку до пошуку роботи за кордоном. Провівши аналіз потрапляння в ситуацію торгівлі людьми обох гендерів, вдалось дослідити особливості надання допомоги жінкам та чоловікам, серед яких є надання соціальних послуг за принципом гендерної чутливості.

2.2 Особливості соціальної роботи з особами, постраждалими від торгівлі людьми

Торгівлю людьми як явище розцінюють в таких формах:

- Сексуальна експлуатація - включає використання людей у порнобізнесі, залучення до проституції, розробку порнографічного контенту, примусові шлюби та примусове народження дитини, а також інші різні форми сексуального поневолення.
- Трудова експлуатація, що передбачає тяжкі умови праці в різних типах господарств та на будівництві.
- Торгівля органами та експлуатація з метою проведення дослідів над людьми.
- Втягування в збройні конфлікти.
- Примушення до жебрацтва та злочинної діяльності.

Торгівля людьми може поєднувати в собі декілька форм одночасно (сексуальна експлуатація з втягуванням у злочинну діяльність, жебрацтво та торгівля органами тощо).

Постраждала особа отримує негативні наслідки від експлуатації, адже по відношенню до неї чинилось насильство. Серед них у одній із опрацьованих публікаціях названо такі (Козуб, 2011):

1. Негативні наслідки для здоров'я через фізичне насильство.
2. Негативний вплив на репродуктивну систему через сексуальне насильство.
3. Психічне здоров'я погіршується внаслідок психологічного насильства.
4. Підштовхування до вживання наркотиків та алкоголю може виробити залежність.
5. Потяг до здійснення правопорушень через залучення до кримінальної діяльності в рамках експлуатації.

Дивлячись на перелік наслідків, можна зрозуміти, які проблеми потребують негайного вирішення, які проблеми будуть супроводжувати людину постійно, а вирішення яких проблем є довгостроковими.

До негайного вирішення відносять надання безпечного місця перебування та надання медичної допомоги. Щоб надати допомогу на момент рятування, соціальний працівник може направити постраждалу особу до необхідних установ. Соціальний працівник в разі необхідності проводить кризове консультування, щоб виробити

навички подолання стресу. Кризове консультування може проводитись як в тимчасовому притулку, так і за місцем перебування родичів особи (Албул, 2017).

Надання притулку виступає послугою захисту, оскільки торгівля людьми є кримінальною діяльністю. Існує ризик, що у разі розголошення інформації особа ризикує бути ліквідованою тим, хто здійснював щодо неї акт торгівлі людьми.

Проблеми, що супроводжують постраждалу особу постійно, стосуються тих категорій осіб, які не здатні до самообслуговування внаслідок погіршення здоров'я через експлуатацію. У таких випадках соціальний працівник надає послуги паліативного догляду та сприяє наданню медичних послуг.

Для вирішення довгострокових проблем особа проходить процес психосоціальної реабілітації. Через опрацювання травми, здобуття необхідних знань та навичок вона адаптується до соціальної реальності та набуває здатності самостійно долати труднощі.

Торгівець (трафікер) може здійснювати терор по відношенню до таких осіб, погрожуючи вбивством або нанесенням шкоди, втілюючи непередбачувані спалахи насильства. Людина опиняється в інформаційному вакуумі, вона ізольована від будь-яких матеріальних благ та емоційної підтримки. Через такі методи агресивного контролю з'являється психологічна травма з вираженим почуттям безнадійності.

Вважається, що при роботі з постраждалою особою використання терміну «жертва» відносно неї є не етичним висловлюванням. Навішування ярлика жертви підкреслює безнадійність особи. Якщо постійно називати людей жертвами, це може переконати їх, що «жертва» - це єдине, що вони уособлюють. Людина під час експлуатації отримала навички виживання - отже, фахівець повинен бачити в ній майбутню сильну людину, що пройшла реабілітацію.

Людина може перебувати в «підвішеному стані» - зовнішні регулятори змушують приймати рішення щодо подальших планів на життя, в той час коли не вистачає необхідних знань. На початку процесу соціальної реабілітації вона може відчувати себе пасивним споживачем послуг і паралельно проводити рефлексію щодо травмуючої події.

Консультування в соціальній роботі як один з напрямків активно застосовується у роботі з особами, постраждалими від торгівлі людьми, оскільки вони вважаються людьми у СЖО. Консультування потребує певних професійних навичок, які можуть підвищити продуктивність взаємодії між ними та соціальним працівником. Вміння доносити необхідну інформацію та наявність емпатії необхідні, щоб надати соціальні послуги та взаємодіяти.

Першим етапом консультування є встановлення контакту (достатньо приділити цьому 3-4 хвилини). Тут важливо викликати у людини відчуття довіри та продемонструвати розуміння ситуації. Це категорія клієнтів, які можуть не йти на контакт, тому потрібно залучити їх до взаємодії та показати намір допомогти. При позитивному результаті консультування клієнт стає відкритим до соціального працівника, також соціальний працівник повинен брати до уваги стать, культуру та вік людини (Кулава, 2021).

Далі соціальний працівник збирає інформацію шляхом інтерв'ювання. На цьому етапі задаються відкриті та закриті запитання для розуміння проблеми, щоб в майбутньому за участі особи їх вирішувати. Правильно ставити запитання та тримати фокус на головних речах - запорука успішного збору інформації. Висловлювати власне ставлення до ситуації, що склалась, суперечить професійній етиці. Ставити запитання «Чому?» потрібно в спеціальних випадках, оскільки такий початок розмови ставить людину у некомфортне положення та може змусити виправдовуватись. Ставити запитання потрібно з огляду на вербальну поведінку людини, вона може свідчити про втому, в таких випадках рекомендовано взяти паузу.

Інтерв'ювання проводиться в кімнаті, де знаходиться тільки інтерв'юер та постраждала особа. Можна залучити до роботи родича за згодою особи. Тривалість складає 90 хв. для дорослої людини та 50 хв. для дитини, з урахуванням відпочинку за ініціативою особи. Суб'єкт інтерв'ювання повинен бути готовим до гострих реакцій у вигляді сліз або криків. Використовуються навички активного слухання, де 80% складає обробка інформації шляхом вислуховування (Мручковська та ін., 2017).

Наступним етапом є вирішення проблеми - шляхом надання інформації та мотивації до змін. Оцінюється готовність до вирішення проблеми та пошук факторів, що перешкоджають позитивним змінам.

Кінцевий етап передбачає зворотній зв'язок. Після того, як завершиться консультування, людина повинна мати варіанти підтримки від знайомих, родичів або інших груп. Зворотній зв'язок підтверджує результативність консультації та дає розуміння того, чи зможе людина самостійно вирішувати проблеми (Кулава, 2021).

Отримання свідчень від постраждалої особи – специфічне завдання при наданні правової допомоги. Правова допомога передбачає покарання та накладання відповідальності щодо особи, яка чинила торгівлю людьми. Відсутність бажання постраждалого свідчити в досудовому слідстві пояснюється такими причинами:

- Відсутністю мотивації давати показання під час судового засідання через давність звернення та довготривалий розгляд справи.
- Страхом помсти від обвинуваченого та небажанням проговорювати травмуючі спогади.
- Недовірою до судової системи.

Оскільки до процедури отримання свідчень (допиту) залучаються відповідні спеціалісти, які мають інформацію про історію подій, соціальний працівник має донести важливість цього процесу до людини. Допит за своєю суттю - це відтворення подій, що трапились в минулому, ця процедура може повторно морально травмувати людину.

Встановити статус постраждалої особи мають повноваження тільки правоохоронні органи, проте надавати допомогу можуть також різні соціальні заклади, заклади охорони здоров'я, організації вонтерського руху та релігійні (Тетерятник, 2019).

Існують бар'єри, які заважають ефективній діяльності соціальних працівників (Amadasun, 2020):

- Недостатня кількість ресурсів, що впливає на якість надання послуг.

- Дефіцит кадрів, через який можуть залучати до роботи недостатньо професійних працівників.
- Зменшення або відсутність навчальних програм для соціальних працівників.

Щоб краще задовільнити потреби особи, соціальний працівник повинен знати більше про набутий досвід внаслідок торгівлі людьми. Необхідно побудувати партнерські відносини, де соціальний працівник допомагає постраждалій особі та навпаки, адже обмін інформацією є взаємовигідним. Оскільки соціальний працівник працює також для попередження та профілактики торгівлі людьми, почута інформація від клієнта може бути корисною для розуміння причинно-наслідкових факторів потрапляння в ситуацію торгівлі.

Побудувавши такий характер відносин, соціальний працівник ставить завдання: як вирішити проблему клієнта? Яким шляхом буде реалізований план дій разом з клієнтом? (Sen & Baba, 2017).

При роботі з постраждалою особою потрібно виділити її сильні сторони, які можуть сприяти позитивній адаптації в контексті ситуації, що склалась. До таких характеристик віднесено: соціальну відповідальність, хорошу самооцінку, самодисципліну та наявність критичного мислення (de las Olas Palma-García & Hombrados-Mendieta, 2017).

Своїм ставленням до постраждалої особи соціальний працівник впливає на бажання повторного звернення, також на звернення до інших структур, що надають допомогу (Людвік та ін., 2017).

Отже, наслідки торгівлі людьми потребують детального вивчення та опрацювання. Соціальний працівник дотримуючись чіткого алгоритму, проводить роботу з постраждалою особою. Під час роботи аналізує почуте, звертає увагу на поведінку, шукає шляхи вирішення проблеми разом з клієнтом. Важливо, щоб інформація, яку надає соціальний працівник, була донесеною та почутою, тому потрібно запитувати час від часу, чи все зрозуміло, щоб діалог мав продуктивний характер. Людська психіка в кризовому стані потребує підходу, який за стилем спілкування та загальним характером істотно відрізняється від спокійного стану.

Оскільки надання допомоги постраждалій особі є комплексною процедурою, соціальний працівник повинен чітко розуміти свої обов'язки.

2.4 Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від торгівлі людьми, в українській практиці

Однією з перших європейських країн, які закріпили на законодавчому рівні поняття «торгівля людьми», була Україна. У 2002 році в кримінальному кодексі з'явилась стаття 149, що означає несення відповідальності за торгівлю людьми (Гусак, 2008).

Базові потреби постраждалих осіб, згідно з наказом Міністерства Соціальної Політики України (2013), можуть відрізнятись з огляду на вік, стать та стан здоров'я особи, що потрібно враховувати при здійсненні соціальної роботи. Також ці потреби залежать від форми експлуатації та самої реакції з боку особи. До цих потреб віднесені:

- потреба в правовій допомозі;
- житло та працевлаштування;
- психологічна допомога;
- допомога з документами.

У випадку інформування ЦСССДМ про особу за 5 робочих днів проводиться оцінка потреб для надання відповідних послуг. У разі якщо йдеться про особу без громадянства або іноземця, до роботи залучається перекладач за ініціативою місцевої держадміністрації. У ролі перекладача може виступати студент або викладач іноземних мов тощо.

При здійсненні соціальної роботи з постраждалою особою спеціалісти ЦСССДМ надають інформацію, що стосується послуг, які може надати центр. Наголошується на важливості надання інформації з боку особи. Її інформують, як будуть використані отримані дані. Також наголошується, що надання інформації носить добровільний характер.

Якщо особа отримала статус постраждалої від торгівлі людьми та звертається за отриманням певних послуг, здійснюється соціальне обслуговування. Соціальне обслуговування має на меті підтримку повноцінної життєдіяльності та подолання СЖО. Його проводять за місцем проживання особи, в реабілітаційних закладах та інших закладах соціальної підтримки.

Соціальне обслуговування здійснюється за допомогою надання соціальних послуг, що можуть надаватись в формі:

- індивідуальної роботи (ЦСССДМ сприяє вирішенню проблем особи);
- групової роботи (ЦСССДМ допомагає отримати досвід в групах самодопомоги та взаємодопомоги);
- роботи в громаді (ЦСССДМ взаємодіє з різними соціальними групами, які мають спільні інтереси).

Перелік соціальних послуг, які надаються постраждалим особам (Міністерство соціальної політики України, 2013. Методичні рекомендації щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми):

- підтримане проживання;
- паліативний/хоспісний догляд;
- влаштування до сімейних форм виховання;
- допомога в соціальній адаптації;
- допомога в соціальній інтеграції та реінтеграції;
- абілітація;
- соціальна реабілітація;
- соціально-психологічна реабілітація;
- надання притулку;
- кризове втручання;
- консультування;
- представництво інтересів;
- посередництво;
- соціальна профілактика;

— соціальний супровід.

Слід зазначити, що для ЦСССДМ допомога постраждалим є одним з векторів діяльності, основна увага приділяється попередженню торгівлі людьми.

В Українських реаліях в більшості випадків надають послуги та підтримку постраждалим особам саме неурядові організації, які фінансуються переважно міжнародними організаціями. В Україні свого часу існувало 8 соціально-реабілітаційних центрів для постраждалих. Спеціалісти, що надають соціальні послуги, керуються рекомендаціями МОМ (Мартинова & Семигіна, 2010).

Визначення «особа, яка постраждала від торгівлі людьми» та «потерпіла особа від торгівлі людьми» мають, на думку фахівців, різне значення. Перше визначення регулюється законом «Про протидію торгівлі людьми», другим визначенням користуються переважно правоохоронні органи. Встановлення обох цих статусів має різний характер, але основною метою роботи в обох випадках є захист прав та інтересів осіб, що пережили торгівлю людьми.

Керуючись міжнародними та національними стандартами, запроваджено механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи з протидії торгівлі людьми. Постраждалі особи потребують різних форм допомоги, тому було запроваджено систему надання комплексної допомоги. Цей механізм взаємодії передбачає мультидисциплінарний підхід за співпраці різних організацій, він дає змогу чітко розподілити повноваження та координувати дії фахівців.

Якщо особа потребує тимчасового місця проживання, вона звертається до центру надання соціальних послуг або центру соціально-психологічної допомоги. Громадські та міжнародні організації можуть бути залученими до роботи, якщо виявилось, що в попередніх центрах недостатньо місця для розміщення такої особи (Мручковська та ін., 2017).

Особа, яка отримала статус «постраждалої від торгівлі людьми», має право на відшкодування, пов'язане з завданням моральної шкоди, на власну безпеку та на одноразову матеріальну допомогу, згідно зі ст. 16 Закону України «Про протидію торгівлі людьми».

Наприклад, в 2010 році статистика відшкодувань свідчила про те, що тільки в 9 з 45 вироків йшлося про завдання моральної шкоди. В деяких випадках суд вирішив, що стягнення є безпідставним через відсутність цивільного позову, іноді такі особи не мали претензій до обвинуваченого. Якщо казати про суми відшкодування через завдання моральної шкоди, вони починались від 10 000 грн. та досягали 50 000 грн. Кошти надходять зазвичай не від обвинуваченого, а з коштів державного фонду (Рябчинська, 2018).

Проаналізувавши опис діяльності ЦСССДМ, можна виділити основні послуги, які надає центр постраждалим особам у відповідь на їхні потреби. В основному йдеться про надання психологічної допомоги, соціальну інтеграцію та реінтеграцію, надання притулку та посередництво. Неурядові організації також працюють з такими особами та можуть надавати їм тимчасовий притулок. Держава виплачує одноразову допомогу та дає змогу відшкодувати завдану шкоду через судовий процес над торговцем (трафікером). Це зменшує фінансові труднощі, через які особа опинилась в ситуації торгівлі людьми, та дає простір для вирішення інших проблем. Також надання допомоги відбувається за співпраці соціальних установ та правоохоронних органів.

2.5. Міжнародний досвід соціальної реабілітації осіб, постраждалих від торгівлі людьми

У 2005 році Міністерство охорони здоров'я та соціальних служб США профінансувало десятки організацій, які надають послуги постраждалим особам на суму 3,2 мільйона доларів. Чисельність організацій, що надають такі послуги, продовжує зростати (Shigekane, 2007).

Freedom Network USA – Найвідоміший національний альянс США, створений в 2001 році. В нього входять спеціалісти різних галузей та постачальники соціальних послуг, завдання яких надати постраждалим особам безпеку, правосуддя та можливості.

Протягом 3 років, починаючи з 2010 року, Freedom network USA надавала послуги щонайменше 2236 особам, також за ініціативою альянсу було впроваджено 768 кримінальних справ. Об'єднання членів альянсу надають соціальні послуги, які не відрізняються від послуг в українській практиці, оскільки при їх наданні потрібно відштовхуватись від потреб людини.

Потреба у наданні притулку є найважливішою потребою після звільнення з експлуатації. В той же час, забезпечення житлом є найскладнішою послугою для альянсу, оскільки в США таких притулків станом на 2010-2012 роки було недостатньо, вони вимушені були покладатись на притулки для постраждалих від домашнього насильства, щоб розмістити людей, які цього потребували. Деякі притулки, орієнтовані на людей, які зазнали домашнього насильства, відмовлялись приймати чоловіків (Member report, 2014).

Неурядові організації США вдавались до перебільшення проблеми торгівлі людьми, оскільки вони працюють за рахунок пожертв та грантів, висвітлення проблеми в таких масштабах було прибутковим для організації. Статистика, яку вони наводили для прикладу, викликала сумніви, адже добровільну проституцію в той час соціальні працівники висвітлювали, як сексуальну експлуатацію. Цей факт поставив під сумнів бачення соціальних працівників в США як агентів соціальної справедливості.

Оскільки виявлення фактів залучення до секс-бізнесу кримінально переслідувалось, організації, що надавали послуги постраждалим від сексуальної експлуатації, замінювали за своїм призначенням покаральні заходи. Ці послуги схожі за змістом з програмами виходу з проституції. Одна школа соціальної роботи почала співпрацювати з проектом «Reaching Out to the Sexually Exploited», який в 2013 році проводив пошуки працівників секс-бізнесу з метою примусової участі у програмі виходу з проституції. Такий метод втручання зазнав критики та порушував принципи соціальної роботи. Сьогодні допомога постраждалим від сексуальної експлуатації передбачає правову захищеність, медичну допомогу, допомогу в притулку та в подальшому працевлаштуванні (Bromfield, 2015).

Програма «COSM», створена в 2010 році, включає 3 притулки, де надається послуга кризового втручання, з яких функціонує 2 притулки для жінок та 1 - для чоловіків. Людина може перебувати в них протягом 3 місяців та отримувати соціальні та медичні послуги.

Особи, які опинились в цих притулках, мали потребу в інтеграції в суспільство Нідерландів. Їх базові природні потреби та потреби в житлі були покритими. Їм потрібно було вивчити мову задля подальшого працевлаштування, розуміння культури та будування майбутнього в цій країні. Більшість з них були іноземцями з бідних частин світу.

Щоб посилити відчуття власного контролю над життям, вони залучались до волонтерських проектів. Волонтерська робота надає необхідні навички для подальшого працевлаштування. Поєднання волонтерської діяльності з вивченням нідерландської мови надало клієнтам соціальних послуг можливість отримати відчуття самостійності та допомогло сформувати всі необхідні навички для досягнення власних цілей (Viergever et al, 2019).

Після звільнення людини, яка перетнула кордон та опинилась у ситуації торгівлі людьми, постає питання її повернення в країну походження. За даними МОМ, особи, яких примусово повернули в країну походження, мають більші шанси повторного потрапляння в торгівлю людьми через повернення в ті ж самі умови, які посприяли випадку потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

В Албанії функціонують 4 організації, які надають послуги постраждалим особам, 3 з яких є неурядовими. В кожній організації працює близько 15 фахівців, що безпосередньо надають допомогу. Клієнти цих організацій здебільшого повернулись в Албанію з сусідніх країн. За їх словами, тривалість експлуатації складала від 6 місяців до семи років. Допомогла їх ідентифікувати поліція в країнах призначення. 11 з 15 опитаних осіб висловились негативно з приводу того, що іноземні країни змусили їх повернутись в рідну країну. Повернення супроводжувалось поганим емоційним станом з відчуттям стресу.

Домашнє насильство може виступати фактором, що підштовхує до пошуку роботи за кордоном. Одна особа не йшла на контакт з працівниками організації, розповівши, що в Албанії її рідний батько та брат чинили фізичне насильство по відношенню до неї.

Фахівці організації притримуються різних поглядів стосовно того, де краще здійснювати реабілітацію - в країні призначення чи в рідній країні. В розвиненій країні призначення постраждалі особи бачать можливості фінансової успішності та кращий рівень правової захищеності. Також в країні призначення вони не стикаються зі стигмою, в той час коли при поверненні є висока ймовірність її зазнати.

Першими, з ким зустрічається постраждала особа при поверненні в Албанію, - це прикордонні поліцейські, які заздалегідь повідомлені про факт торгівлі людьми. Багато осіб відмовлялись давати свідчення та зовсім заперечували факт експлуатації. Це пов'язано з психологічним бар'єром через ризик повторної травматизації. Також серед причин названо недовіру до влади та страх стигматизації. Один з Державних департаментів США виявив причетність корумпованих представників влади Албанії до торгівлі людьми в 2020 році.

Потрапивши до групи спеціалістів, через декілька сесій особа ставала відкритою до соціальних працівників та демонструвала бажання взаємодіяти. Прослідковувались прямі ознаки торгівлі людьми, які позначалися на здоров'ї. Декілька постраждалих від сексуальної експлуатації мали гепатит В і С та сифіліс. Як один з наслідків експлуатації, низька самооцінка прослідковувалась практично в кожного, а низький рівень довіри у деяких впливав з раннього дитинства через домашнє психологічне та фізичне насильство.

Особливо тяжким процесом була реінтеграція постраждалих осіб, адже після виходу з притулку вони стикались з тими ж самими проблемами соціально-економічного характеру, що змусили їх потрапити в ситуацію торгівлі людьми. Проте албанська державна соціальна служба надає економічні виплати безробітним особам, що вийшли з притулків, в розмірі 3000 леків на місяць.

Опитані працівники неурядових організацій в Албанії зазначили, що їх послуги залежать від донорського фінансування. Були випадки неспроможності оплатити оренду приміщення. Також бракує психологічної підтримки співробітників, які надають послуги. Вислуховуючи історії постраждалих людей, працівники емоційно виснажуються та не можуть поспілкуватися з психологом, а організація неспроможна оплатити його послуги (Ramaј, 2021) .

Виходячи з описаного досвіду США, Нідерландів та Албанії, можна визначити ряд труднощів, з якими стикаються як працівники установ, що надають послуги, так і самі клієнти. У США були випадки, коли соціальні послуги надавались не за призначенням, вони не відповідали принципам надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми і мали примусовий характер. Проте сьогодні надання послуг відповідає потребам постраждалих, та держава фінансує організації, що надають допомогу постраждалим. На прикладі Freedom network (USA) було з'ясовано, що надання притулку - це послуга, яку не завжди можна реалізувати. Програма COSM мала переважно іноземну клієнтуру, послуги, що надавались, були спрямовані на інтеграцію в нідерландське суспільство, клієнтам соціальних послуг надавали знання щодо працевлаштування та вивчення мови. Організації, що надають послуги постраждалим в Албанії, працювали з тими, хто повернувся з іноземної країни після експлуатації. В рідній країні постраждалі стикаються з економічно-соціальними проблемами, які були до виїзду за кордон, в той же час, отримують грошову допомогу від держави. Тому фахівці мають різні думки стосовно того, в якому місці краще проводити реабілітаційні заходи. Також фахівці стикались з проблемами фінансування організацій та браком психологічної підтримки.

Висновки

Підсумовуючи викладений матеріал, вдалось з'ясувати передумови потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. Так, вразливість з'являється через негативні економічні, соціальні або ситуаційні зміни. Також вдалося визначити ризики опинитись в ситуації торгівлі людьми деяких представників вразливих груп.

В Україні через збройний конфлікт є ризик збільшення статистики випадків торгівлі людьми. Так, через воєнні дії збільшується кількість ВПО та біженців, які ризикують постраждати від торгівлі людьми через перебування у вразливому стані.

Після визволення постраждалій особі необхідно надати весь комплекс соціальних послуг, починаючи з задоволення базових потреб і завершуючи наданням соціальних послуг, націлених на її успішне відновлення. Така особа стикається з проблемами здоров'я, фінансовими проблемами, правовими та психологічними.

Фахівці надають соціальні послуги відповідно до потреб постраждалої особи. Надаються такі послуги, як: надання притулку, консультування, паліативний догляд, допомога в працевлаштуванні тощо.

Вдалось розкрити основні аспекти українського та міжнародного досвіду надання допомоги. За основу опису українського досвіду було обрано діяльність ЦСССДМ. В міжнародному досвіді описано діяльність організацій, що надають допомогу постраждалим в Нідерландах, США та Албанії.

Список використаних джерел

1. Албул, І. (2017). Соціальна послуга кризового втручання.
2. Андрушко, А. (2018). Внутрішньо переміщені особи як потенційні жертви торгівлі людьми.
3. Андрушко, А. (2020). Сучасний стан і ключові тенденції торгівлі людьми в Україні.
4. Берендєєва, А. (2016). Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми.
5. Гусак, Н. (2008). Соціальна реабілітація: підходи до визначення поняття.
6. Гуцуляк, Л. (2021). Соціальна реабілітація як проблема в соціальній роботі.
7. Замашкіна, О. (2019). Основи соціальної реабілітації.
8. Іващенко, В. (2021). Стан і тенденції злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми в Україні.
9. Караман, О., Юрків, Я. (2019). Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи в громаді.
10. Карпова, К. (2011). Торгівля людьми як соціально-педагогічна проблема в контексті сформованих стереотипів ролі жінок.
11. Квасниця, О. (2020). Соціальна підтримка вразливих верств населення в Україні.
12. Кольцова, К. (2014). Проблема визначення поняття «соціальна реабілітація» в Україні.
13. Козуб, І. (2011). Методичні рекомендації до надання соціальних послуг різним групам осіб, які постраждали від торгівлі людьми.
14. Кулава, К. (2021). Особливості соціального консультування постраждалих від торгівлі людьми.
15. Людвік, В., Мислива, О., Філяніна, Л. (2017). Організація повернення постраждалих від торгівлі людьми з-закордону: питання правового регулювання та правореалізації.
16. Мальцева, О. (2021). Наукові підходи до визначення вразливості та виокремлення вразливих груп населення.

17. Мартинова, О., Семигіна, Т. (2010). Соціальні послуги постраждалим від торгівлі людьми: українські реалії.
18. Міністерство соціальної політики (2013). Методичні рекомендації щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми. Доступ: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0432739-13#Text>
19. Мручковська, Е., Пахом'юк, Н., Кочерга, О. (2017). Протидія торгівлі людьми в Україні.
20. Назаров, О. (2019). Юридичні та соціально-психологічні особливості злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми у світі.
21. Нікітіна, В. (2021). Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб як підстава соціальної роботи з ними.
22. Розумович, Н., Тетерятник, Г. (2019). Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми.
23. Рябчинська, О. (2018). Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми.
24. Сайко, Н. (2018). Соціальна реабілітація як процес та кінцевий результат.
25. Спіріна, Т., Зінченко, А., Шипелик, Л. (2019). Тренінг як форма профілактики торгівлі людьми.
26. Турок, В. (2016). Соціально-економічні наслідки та механізми протидії торгівлі людьми.
27. Чалий, І. (2021). Соціальна реабілітація засуджених.
28. Чуйко, О. (2015). Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу.
29. Ярошенко, А. О., Варбан, М. Ю., Шульга, Л. О., Патинок, О. П., Романова, Н. Ф., Ляднева, А. В., ... & Гайдук, С. Г. (2017). Особливості надання медичних та соціальних послуг для вразливих категорій населення з використанням гендерно-чутливого підходу.
30. Adamasun, S. (2020). Social work interventions for human trafficking victims' in Nigeria.

31. Bromfield, N. (2015) . Sex Slavery and Sex Trafficking of Women in the United States: Historical and Contemporary Parallels, Policies, and Perspectives in Social Work.
32. de las Olas Palma-García, M., & Hombrados-Mendieta, I. (2017). Resilience and personality in social work students and social workers.
33. Gacinya, J. (2020). Gender inequality as the determinant of human trafficking in Rwanda.
34. Member report (2014). Freedom Network. Review:
<https://freedomnetworkusa.org/app/uploads/2017/01/Member-Report-2014.pdf>
35. Ramaj, K. (2021). The Aftermath of Human Trafficking: Exploring the Albanian Victims' Return, Rehabilitation, and Reintegration Challenges.
36. Schwarz, C., Unruh, E., Cronin, K., Evans-Simpson, S., Britton, H., & Ramaswamy, M. (2016). Human trafficking identification and service provision in the medical and social service sectors. Health and human rights.
37. Sen, S., Baba, Y. (2017). The human trafficking debate: Implications for Social Work Practice.
38. Shigekane, R. (2007). Rehabilitation and Community Integration of Trafficking Survivors in the United States.
39. Toney-Butler, T., Ladd, M., Mittel, O. (2017). Human trafficking.
40. Viergever, R. F., Thorogood, N., van Driel, T., Wolf, J. R., & Durand, M. A. (2019). The recovery experience of people who were sex trafficked: the thwarted journey towards goal pursuit.

**Декларація
академічної доброчесності
студента НаУКМА**

Я Антипович Ярема Тарасович,
студент 4 року навчання
факультету Соціальних наук та соціальних технологій,
спеціальність 231 Соціальна робота,
адреса електронної пошти yarema.antypovych@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальна реабілітація осіб, постраждалих від торгівлі людьми» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unichек.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

18.06.2022

Антипович Я. Т.